

Marcin OLECHOWSKI ¹

„WOJNA PSYCHOLOGICZNA” – PRÓBA ZDEFINIOWANIA POJĘCIA

Słowa kluczowe: wojna psychologiczna, wojna informacyjna, PSYOPS, dyplomacja publiczna, propaganda

STRESZCZENIE

Niniejszy artykuł ma na celu przedstawienie terminologii związanej z wojną psychologiczną, omówienie problemów związanych z jej definiowaniem oraz przedstawienie podstawowych sposobów jej prowadzenia, jako elementu polityki państwa. Zostaną w nim omówione historyczne oraz obecnie funkcjonujące definicje pojęcia wojna psychologiczna i zjawisk z nią związanych, w szczególności wojny informacyjnej, propagandy, dyplomacji publicznej, informacji międzynarodowej. Wojna psychologiczna jest stałym elementem współczesnej rzeczywistości międzynarodowej, wyjaśnienie związanych z nią definicji może ułatwić analizę zjawiska i prowadzenie dalszych badań w tym zakresie. Zestawienie ze sobą definicji funkcjonujących na Zachodzie oraz naszkicowanie rosyjskiego podejścia do tego zagadnienia może z kolei pomóc lepiej zrozumieć różnice w pojmowaniu i prowadzeniu wojny psychologicznej, jakie występują między Rosją, a państwami NATO, w szczególności Stanami Zjednoczonymi.

Wstęp

O tym, że rywalizacja między państwami to nie tylko wojna, zaś sama wojna nie oznacza wyłącznie starć fizycznych, ludzkość zdaje sobie sprawę od wieków, często zaś w tym kontekście przywołuje się starożytnego chińskiego stratega Sun Zi (Sun Tzu), który już w VI w p.n.e. w swoim dziele „Sztuka wojny” wymienił szereg pozamilitarnych czynników zwycięstwa, w tym oddziaływanie na morale, nastroje i poglądy ludności, wojska i władz. Dopiero jednak rozwój środków masowego przekazu, a za tym teorii propagandy i komunikacji masowej od połowy XIX wieku przyniósł powszechne wykorzystanie technik oddziaływania psychologicznego jako narzędzia w polityce wewnętrznej i zagranicznej. Szczególnie

¹ Wydział Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Sztuki Wojennej

ważne były w tym zakresie doświadczenia I i II wojny światowej oraz propagandy w III Rzeszy i ZSRR w okresie międzywojennym. Pozamilitarne aspekty rywalizacji międzynarodowej stały się tym ważniejsze po 1945 roku, będąc, wobec zagrożenia wzajemnego zniszczenia nuklearnego jednym z głównych elementów konfrontacji między blokiem wschodnim, skupionym wokół ZSRR, i zachodnim, gdzie pierwsze skrzyplce grały Stany Zjednoczone. Rozwinięto wówczas teorię i praktykę psychologicznego oddziaływania na społeczeństwa, które również obecnie jest stałym elementem rzeczywistości międzynarodowej. Używane na jego określenie pojęcie „wojna psychologiczna” jest niezbyt dokładnym tłumaczeniem angielskiego terminu „psychological warfare” i zostało w naszym kraju wprowadzone w czasie, kiedy panowała swoista moda na rozszerzanie znaczenia definicji wojny, w okresie nazywanym zresztą „zimną wojną”. Wciąż jednak funkcjonuje w dyskursie, obok szeregu innych pojęć wprowadzonych dla określenia tego rodzaju oddziaływania, takich jak „dyplomacja publiczna”, „działania psychologiczne”, „walka psychologiczna”. Niniejszy artykuł ma zatem na celu wyjaśnienie terminologii związanej z tym zjawiskiem i współczesnych prób jego definiowania oraz wskazanie miejsca, jakie zajmuje w polityce państw.

Aparat pojęciowy

W USA jeszcze na początku lat 40. XX wieku sformułowany został termin „psychological warfare” (PsyWar, dosł. „walka psychologiczna”), wprowadzony do obiegu przez dziennikarza Ladislasa Farago, autora książki „German psychological warfare: a critical, annotated and comprehensive survey and bibliography” z 1941 roku, w której opisywał niemieckie techniki propagandowe². Nowy termin szybko upowszechnił się w dyskursie naukowym, chętnie posługiwali nim się również publicyści. Wykorzystywano go również w oficjalnych i tajnych dokumentach rządu amerykańskiego. W przygotowanym w 1949 roku raporcie z działań Biura Służb Strategicznych. (Office of Strategic Services, OSS, poprzednik CIA) zawarta została następująca definicja tego pojęcia:

„Wojna psychologiczna to koordynacja i użycie wszystkich środków, włączając duchowe i fizyczne (wyłączając działania wojenne wojsk regularnych, ale z wykorzystaniem ich efektów psychologicznych), za pomocą których: niszczona jest wola wroga do osiągnięcia zwycięstwa, podważane są jego zdolności polityczne lub ekonomiczne zdolności do tego; którymi dąży się do pozbawienia wroga wsparcia,

² G. Nowacki, *Organizacja i prowadzenie działań psychologicznych w wybranych państwach*, Toruń 2004, s. 56.

pomocy i sympatii sojuszników i neutralnych lub uniemożliwia uzyskania takiego wsparcia, pomocy i sympatii; lub które prowadzą do stworzenia, podtrzymania lub zwiększenia woli zwycięstwa własnej ludności i sojuszników i do pozyskania, podtrzymania lub zwiększenia wsparcia, pomocy i sympatii neutralnych”³.

Termin „psychological warfare” został zaadaptowany również w państwach socjalistycznych. W języku polskim i rosyjskim został przetłumaczony jako „wojna psychologiczna” („психологическая война”) i posługiwano się nim początkowo w kontekście działań prowadzonych przez mocarstwa imperialistyczne wobec Drugiego i Trzeciego Świata. Rozumiano ją jako walkę ideologiczno- polityczną, prowadzoną przy pomocy metod dywersji polityczno-propagandowej. Z kolei działania mające na celu przeciwstawienie się tym zabiegom określano mianem obrony psychologicznej⁴. Nie oznacza to jednak rzecz jasna, by państwa socjalistyczne, w szczególności ZSRR, same nie prowadziły działań tego typu, stosowano jednak na wpisujące się w ten kontekst inne pojęcia, np. „specpropaganda” („спецпропаганда”), czy propaganda specjalna⁵.

Po zakończeniu zimnej wojny w polskim piśmiennictwie utrzymał się termin „wojna psychologiczna”, stosowany już jednak jako ogólne określenie działań o tym charakterze. W „Encyklopedii wojskowej” została ona zdefiniowana jako ingerencja w sprawy wewnętrzne innych państw, głównie o charakterze dywersyjnym, zmierzającą do destabilizacji danego państwa, zmiany układu sił, podważenia społecznego poparcia dla ośrodków władzy lub ustroju, wsparcia wewnętrznych sił odśrodkowych. Polega ona na oddziaływaniu propagandowym, wspartym metodami presji dyplomatycznej, prowokacji politycznej i demonstracji militarnej, oddziaływaniem kulturowym i ekonomicznym⁶.

W rosyjskim piśmiennictwie wojskowym wprowadzono natomiast dosłowne tłumaczenie pojęcia PsyWar jako „walki psychologicznej” („психологическая борьба”). W dostępnym na stronie Ministerstwa Obrony FR „Wojskowym Słowniku Encyklopedycznym” („Военный энциклопедический словарь”) definiuje się ją jako „aktywne działania walczących stron w sferze informacyjno-psychologicznej. Prowadzone są w czasie pokoju i wojny. Włącza się w nie kompleks przedsięwzięć, ukierunkowanych na zmianę behawioralnych i emocjonalnych stanów określo-

³ War Report of the OSS, [w:] War Report of the OSS, Nowy Jork 1976, s. 99.

⁴ *Военный энциклопедический словарь*, Moskwa 1986, hasło: „психологическая война”, J. Urbanowicz (red.), *Mała Encyklopedia Wojskowa*, Warszawa 1971, tom 3, hasło „wojna psychologiczna”.

⁵ Ibidem.

⁶ *Encyklopedia wojskowa*, pod red. A. Krupy, Warszawa 2007, tom 2, hasło „propaganda”.

nych grup ludzi i wyodrębnionych jednostek z różnych powodów w pożądanym kierunku.”. W dalszej części definicja ta koncentruje się na konkretnych celach, zadaniach i środkach Sił Zbrojnych w tym zakresie⁷.

Biorąc pod uwagę podane definicje, wojna psychologiczna najogólniej może zostać zdefiniowana jako system zabiegów w celu wywarcia wpływu na społeczeństwo i pozyskania go do realizacji własnych celów.

Negatywny odbiór słowa „wojna” spowodował, że badacze, a w większym stopniu politycy i propagandyści, zaczęli poszukiwać bardziej eufemistycznych zwrotów na określenie tego rodzaju aktywności. Sformułowano szereg nowych terminów, co doprowadziło do pewnego chaosu definicyjnego.

W nomenklaturze wojskowej przyjęło się używane w USA od lat 50. ubiegłego wieku pojęcie „Psychological Operations”, PSYOPS. Nowy termin z jednej strony miał umożliwić odejście od nabierającego coraz bardziej pejoratywnego znaczenia terminu PsyWar, z drugiej zaś służyć określeniu konkretnych operacji w jej ramach. W języku polskim przetłumaczono go jako „działania psychologiczne”⁸, w języku rosyjskim funkcjonuje termin „психологические операции”. „Działania psychologiczne” są przez nauki wojskowe zaliczane do działań specjalnych. Oparte są przede wszystkim na wykorzystaniu socjotechnik informacyjnych. Dlatego też dużym uproszczeniem byłoby utożsamianie ich z wojną psychologiczną, która dysponuje bogatszym arsenałem środków. Można natomiast przyjąć, iż PSYOPS zawierają się w zakresie definicyjnym „wojny psychologicznej” i prowadzi się je w jej ramach⁹.

Wojnę psychologiczną utożsamia się również często z „political warfare”, „walką polityczną”, co jednak jest podejściem błędnym, ponieważ zawężałoby jej znaczenie jedynie do politycznego charakteru oddziaływania. Innym pojęciem pojawiającym się w kontekście wojny psychologicznej jest walka ideologiczna. Rywalizacja ideologiczna tworzy podstawy do walki na właściwie każdym obszarze ludzkiej działalności i toczy się przede wszystkim „o serca i umysły” społeczeństw. Z tego

⁷ ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ БОРЬБА, <http://encyclopedia.mil.ru/encyclopedia/dictionary/details.htm?id=9563@morfDictionary>

⁸ Regulamin Wojny Psychologicznej Sił Lądowych Stanów Zjednoczonych Psychological Operations FM-33-1 z 1979 roku, w tłumaczeniu na użytek Wojska Polskiego. Polskie tłumaczenie stwarza pewne komplikacje, ponieważ równoległe do pojęcia PSYOPS, w języku angielskim funkcjonuje wyrażenie „psychological activities”, czyli, tłumacząc dosłownie, „działania psychologiczne”, konkretne akcje w ramach operacji psychologicznych, przez co brakuje adekwatnego tłumaczenia tego pojęcia na język polski.

⁹ A. Olechowski, *Operacje psychologiczne w strategicznej wojnie informacyjnej*, „Stosunki Międzynarodowe”, nr 42–43, 4.06.2006.

względu wojna psychologiczna jest zasadniczym jej przejawem. PsyWar prowadzona jest jednak nie tylko wobec podmiotów, które wyznają odmienną ideologię, dlatego nie można jej uznać tylko i wyłącznie za element rywalizacji ideologicznej.

Z wojną psychologiczną wiązą się również pojęcia „dyplomacji publicznej” oraz „informacji międzynarodowej”. Oba pojęcia sformułowano w okresie zimnej wojny w USA na określenie działań propagandowych prowadzonych wobec ZSRR i innych państw. Obejmowały one przede wszystkim działalność skierowanych do odbiorcy zagranicznego mediów i szereg przedsięwzięć o charakterze kulturalnym. Oba pojęcia, w szczególności „dyplomacja publiczna”, stosowane są do dzisiaj. Tego rodzaju działania rządowe, mimo oficjalnie pokojowego, ukierunkowanego na rozwój współpracy międzynarodowej charakteru, w praktyce w pełni wypełniają definicję „wojny psychologicznej” i należy traktować jej jako jeden z jej elementów¹⁰.

Prowadzenie wojny psychologicznej

Działania psychologiczne, mające oddziaływać na świadomość społeczeństwa własnego i obcego, prowadzone są nie tylko w czasie wojen i konfliktów zbrojnych i stanów, jak to określił prof. L. Balcerowicz, „nie-pokoju”, lecz również w czasie, formalnego przynajmniej, stanu pokoju¹¹. Termin „wojna psychologiczna” wcale nie oznacza bowiem, że działania wchodzące w jej zakres koniecznie odbywać się muszą równoległe do walki zbrojnej. Wręcz przeciwnie, prowadzi się je bardzo często zupełnie niezależnie od walki zbrojnej¹². W sytuacji, kiedy z różnych przyczyn nie ma możliwości prowadzenia regularnej wojny, wojna psychologiczna staje się dla zantagonizowanych stron formą rywalizacji zastępczej, tak jak to miało miejsce np. w czasie zimnej wojny. Działania psychologiczne w czasie pokoju często natomiast stanowią przygotowanie do stworzenia jak najkorzystniejszych uwarunkowań do prowadzenia działań zbrojnych.

Konflikty, które występują w współczesnym świecie, mają na ogół charakter asymetryczny. Duża dysproporcja sił między podmiotami zmusza słabszą stronę do szukania rozwiązań niekonwencjonalnych, zaskakujących i różnych od tego, do czego przywykł silniejszy przeciwnik.

¹⁰ N.J. Cull, *The Cold War and the United States Information Agency. American Propaganda and Public Diplomacy, 1945–1989*, Nowy Jork, s. 23.

¹¹ R. Szypra, *Militarne operacje informacyjne*, Warszawa 2003, s. 30–40.

¹² Ibidem, s. 20. Autor odnosi się w tym wypadku do wojny informacyjnej, w ramach której umieszcza wojnę psychologiczną.

Wśród zagrożeń o charakterze asymetrycznym, w Rosji wskazuje się m.in. działalność separatystyczną, terrorystyczną oraz cyberterroryzm. Różnice w potencjale militarnym, ekonomicznym, kulturowym, religijnym, powodują, że prowadzenie wojny psychologicznej musiało się wpisać w realia konfliktów asymetrycznych¹³. Wojna psychologiczna, ze względu na swój charakter, staje się ważnym elementem również w teoriach i praktyce wojen hybrydowych i buntowniczych¹⁴.

Ze względu na swój potencjał oraz najszersze możliwości oddziaływania państwo w dalszym ciągu pozostaje podmiotem będącym w stanie najpełniej realizować działania wchodzące w zakres wojny psychologicznej¹⁵. Niemniej jednak należy mieć na uwadze, że we współczesnym świecie, gdzie takie procesy jak eksternalizacja i globalizacja wpłynęły na umiędzynarodowienie procesów informacyjnych, coraz większą i samodzielną rolę w wojnie psychologicznej odgrywają również podmioty pozapaństwowe, np. organizacje terrorystyczne, kościoły i związki wyznaniowe, grupy polityczne, organizacje międzynarodowe¹⁶.

Działania psychologiczne występują w różnych sferach aktywności państwa. Autorzy dokumentu Strategic Assesment 1996 Instrument of U.S. Power wyróżnili niemilitarne, polityczno-militarne i militarne instrumenty potęgi państwa. Komponenty, które można uznać za związane z wojną psychologiczną, mieszczą się w każdym z nich. I tak, w grupie instrumentów niemilitarnych jest to dyplomacja publiczna, w ramach polityczno-militarnych w pewnym zakresie dyplomacja obronna i edukacja militarna, w militarnych zaś niekonwencjonalne instrumenty militarne, a wśród nich właśnie instrumenty psychologiczne¹⁷.

W efekcie „wojna psychologiczna” w coraz większym stopniu wychodzi poza zakres „twardej siły”, „hard power” państwa, stając się elementem jego miękkiego oddziaływania, „soft power”, związanego z propagowaniem własnych idei, kultury i promowaniem prowadzonej polityki¹⁸.

Wojna psychologiczna dostosowana jest do interesów i potrzeb prowadzących ją podmiotów, a sposób jej prowadzenia wynika przede wszystkim z pozostających w ich dyspozycji zasobów. W przypadku państwa to, jak widzi ono swoją pozycję w tym zakresie, wyrażają w szczególności dokumenty w rodzaju strategii bezpie-

¹³ K. Rokiciński, B. Pac, *Operacje informacyjne w działaniach militarnych*, Gdynia 2010, s. 35–37.

¹⁴ A. Żebrowski, *Walka informacyjna w asymetrycznym środowisku bezpieczeństwa międzynarodowego*, Kraków 2016, s. 15.

¹⁵ R. Szpyra, *Militarne operacje...*, op. cit., s. 25.

¹⁶ K. Rokiciński, B. Pac, *Operacje informacyjne...*, op. cit., s. 35–37.

¹⁷ R. Szpyra, *Militarne operacje...*, op. cit., s. 54–55.

¹⁸ J. Nye, *Przyszłość siły*, Warszawa 2012, s. 178.

czeństwa, doktryn wojennych, koncepcji polityki w różnych obszarach. Ich treść pozwala zobaczyć, jaką wizję działań w sferze informacyjno-psychologicznej, propagandowych ma dane państwo, stanowi punkt odniesienia dla licznych jego organów w prowadzeniu własnych działań w tym zakresie, będąc zarazem same w sobie propagandą określonych koncepcji i punktów widzenia. Takimi dokumentami są na przykład National Defense Strategy („Narodowa Strategia Obrony”, ostatnia z 2015 roku), National Military Strategy („Narodowa Strategia Wojskowa”) lub „International Strategy for Cyberspace” w Stanach Zjednoczonych. Z kolei na przykład w Rosji zasadnicze dokumenty związane z planowaniem strategicznym, w tym Strategia Bezpieczeństwa Narodowego, Doktryna Wojenna oraz Strategia Bezpieczeństwa Informacyjnego, przygotowywane są w ramach Rady Bezpieczeństwa Narodowego i zatwierdzane przez Prezydenta¹⁹. Rada pełni rolę organu doradczego głowy państwa, która zgodnie z konstytucją odgrywa główną rolę w systemie bezpieczeństwa narodowego. Poza prezydentem w skład tego organu wchodzi m.in. premier, ministrowie spraw wewnętrznych, spraw zagranicznych i obrony, szef Federalnej Służby Bezpieczeństwa oraz dyrektor Służby Wywiadu Zagranicznego²⁰. Własne dokumenty dotyczące działań w sferze informacyjno-psychologicznej mogą przygotowywać również inne podmioty wojny psychologicznej, np. sojusze, czego przykładem są natowskie doktryny JP 3-13, dotycząca operacji informacyjnych oraz AJP 3.7 dotycząca PSYOPS²¹.

Ponieważ wojna psychologiczna wiąże się z licznymi aspektami działalności państwa, prowadzona jest przez różne jego organy. Ze względu na to, że mieści się w ramach polityki bezpieczeństwa, od początku kojarzona była z działaniami sił zbrojnych. W Rosji to im wskazano decydującą rolę w koordynacji działań w zakresie bezpieczeństwa z innymi instytucjami państwowymi, podobnie rzecz wygląda w innych państwach²². Działania wojska w tym obszarze nie należy rozpatrywać jako samodzielnych, są bowiem zawsze elementem działań państwa w ogóle²³. Ze względu na specyfikę wojny psychologicznej, bardzo ważną rolę w jej prowadzeniu odgrywają służby specjalne. W wojnę psychologiczną zaangażowany jest również

¹⁹ J. Darczewska, *Diabeł tkwi w szczegółach: wojna informacyjna w świetle doktryny wojennej Rosji*, Warszawa 2015, s. 9.

²⁰ P. Mickiewicz, *Bezpieczeństwo wewnętrzne Federacji Rosyjskiej w rozwiązaniach legislacyjnych i organizacyjnych*, http://www.rocznikbezpieczenstwa.dsw.edu.pl/fileadmin/user_upload/wydawnictwo/RBM/RBM_artykuly/2011_8.pdf

²¹ Doktryna działań psychologicznych NATO AJP – 3.7 z 14 stycznia 2005, JP 3-13 Joint Doctrine for Information Operations z 9 października 1998 roku.

²² Y. Harrel, *Rosyjska cyberstrategia*, Warszawa 2015, s. 122.

²³ R. Szpyra, *Militarne operacje...*, op. cit., s. 25.

szereg innych instytucji, które w różny sposób mogą oddziaływać na społeczeństwo własne i obce.

Oddziaływanie psychologiczne, jako jeden z instrumentów polityki zagranicznej, wchodzi w szczególności w obszar zainteresowania służby dyplomatycznej. W przygotowanym przez Departament Stanu „21st Century Statecraft” z 2009 roku, zawierającym charakterystykę prowadzonej przez USA polityki zagranicznej, podkreślana jest waga takich zagadnień, jak komunikacja społeczna, współpraca z organizacjami pozarządowymi i podmiotami gospodarczymi, akcentuje się również znaczenie mediów, w szczególności Internetu²⁴.

Przy prowadzeniu działań psychologicznych rozwija się tym samym znaczenie swoistego partnerstwa prywatno- publicznego, współpracy rządów i poszczególnych instytucji z podmiotami pozarządowymi, organizacjami społecznymi, komercyjnymi. W wielu państwach zatrudniane są agencje PR przy działaniach propagandowych, z kolei dorobek ośrodków badawczych daje podstawy teoretyczne oraz dostarcza specjalistyczne kadry do prowadzenia operacji psychologicznych. W pewnym stopniu zjawiska te powodują sygnalizowane wcześniej rozmycie pojęcia „wojna psychologiczna” i większą skłonność do używania bardziej eufemistycznych określeń, w rodzaju wspomnianej już „dyplomacji publicznej”, czy, informacji międzynarodowej”.

Przy prowadzeniu wojny psychologicznej wyróżnia się trzy zasadnicze poziomy:

1. strategiczny, który realizowany jest ramach sojuszy, przez rządy i najwyższe dowództwa wojskowe, zarówno w czasie pokoju, jak i wojny;
2. taktyczny, który towarzyszy akcjom zbrojnym na poziomie pola walki;
3. działania konsolidujące, które prowadzone są wobec ludności cywilnej na obszarze pod kontrolą własną lub sojuszniczą.

Zależnie od poziomu, wojna psychologiczna prowadzona jest przez różne organy i kierowana do różnych audytoriów²⁵.

Audytorium działań psychologicznych może stanowić społeczeństwo własne, sojusznicze, przeciwnika lub neutralne. Rodzaj audytorium determinuje cele oddziaływania psychologicznego, określenie odbiorcy jest niezbędne także przy doborze środków jego realizacji. Powinno się przy tym brać pod uwagę możliwość oddziaływania na audytoria inne niż zamierzone²⁶. Audytorium traktuje się na ogół jako określone grupy społeczne, nie powinno się zapominać jednak o indy-

²⁴ 21st Century Statecraft, <http://www.state.gov/statecraft/overview/index.htm>

²⁵ Regulamin Wojny Psychologicznej Sił Lądowych Stanów Zjednoczonych, op. cit.

²⁶ Doktryna działań psychologicznych NATO AJP – 3.7 z 14 stycznia 2005.

widualnych cechach składających się nań poszczególnych jednostek²⁷. Konkretnie akcje w ramach wojny psychologicznej podejmuje się nie tylko wobec społeczeństw jako takich, ale również w szczególności wobec ich ośrodków władzy, autorytetów (tzw. liderów opinii publicznej) i systemów dystrybucji informacji (przede wszystkim mass mediów)²⁸.

Andrzej Żebrowski przedstawił model oddziaływania informacyjnego w komunikacji między państwami. Zachodzą one na trzech liniach:

1. między społeczeństwami, w co wchodzi m.in. wymiana kulturalna, turystyka;
2. między elitami władzy w jednym państwie i społeczeństwem w innym, np. przez informacje międzynarodową;
3. między elitami władzy w danych państwach²⁹.

Audytoryum przeciwne poddawane jest przede wszystkim psychologicznemu oddziaływaniu ofensywnemu. Cele takie oddziaływania mogą obejmować: zmianę układu wewnętrznych sił politycznych, doprowadzenie do destabilizacji państwa przeciwnika, podważenie społecznego poparcia dla ustroju lub ośrodków władzy, wsparcia wewnętrznych sił ośrodkowych, rozwijanie konfliktów społecznych, wrogości religijnej, etnicznej, oddziaływanie na morale sił zbrojnych, osłabianie woli walki, odejście od dotychczasowego i przyjęcie nowego systemu wartości³⁰.

Działania skierowane do własnego audytoryum określa się mianem obrony psychologicznej. Jej celem jest zabezpieczenie własnego społeczeństwa przed wrogiem oddziaływaniem psychologicznym, zwalczanie jego skutków, oraz uzyskanie i utrzymanie poparcia dla własnej polityki. Podobne zadanie mają spełnić akcje podejmowane wobec audytoryum sojuszniczego i neutralnego³¹. Obrona psychologiczna bywa czasem wyłączana z zakresu wojny psychologicznej, co przy przyjęciu ogólnej definicji tego zjawiska, wobec podobnych środków i zasad prowadzenia, wydaje się nieuzasadnione.

Badania nad wojną psychologiczną mają charakter interdyscyplinarny, a przy jej przygotowaniu i prowadzeniu korzysta się z osiągnięć wielu dziedzin nauki, przede wszystkim nauk społecznych, wiele gałęzi nauki rozwinęło się zresztą wokół badań nad oddziaływaniami na społeczeństwo. Nauki o polityce, nauki o bezpieczeństwie i o obronności pozwalają określić miejsce wojny psychologicznej w polityce i strategii bezpieczeństwa państwa. Kulturoznawstwo, antropologia, socjologia,

²⁷ D. Wołkogonow, *Wojna psychologiczna*, op. cit., s. 41.

²⁸ K. Rokiciński, B. Pac, *Operacje informacyjne...*, op. cit., s. 16.

²⁹ A. Żebrowski, *Walka informacyjna...*, op. cit., s. 114.

³⁰ *Encyklopedia wojskowa*, op. cit., hasło „propaganda”.

³¹ A. Olechowski, *Operacje psychologiczne...*, op. cit.

psychologia służą określaniu celów i metod oddziaływania psychologicznego, nauki o mediach i komunikowaniu natomiast pozwalają na lepsze zrozumienie instrumentów wykorzystywanych przy wojnie psychologicznej³².

Wojna psychologiczna a wojna informacyjna

Z dotychczasowych rozważań wynika że wojna psychologiczna jest zjawiskiem niezwykle szerokim, zaś działania wchodzące w jej zakres definicyjny przejawiają się w wielu dziedzinach funkcjonowania jednostek, społeczeństwa, państwa i społeczności międzynarodowej. Ze względu na swoją specyfikę (oddziaływanie na świadomość wiąże się z oddziaływaniem na systemy informacyjne i wykorzystanie technologii informacyjnych do prowadzenia działań psychologicznych) wojna psychologiczna była od samego początku wiązana z wojną informacyjną. W tym miejscu należy wyjaśnić mogące powstać w tym względzie niejasności definicyjne.

W ujęciu wojskowym, wojnę informacyjną (Infowar), albo operacje informacyjne Info Ops³³, można, za Natowską Doktryną JP 3-13, najogólniej zdefiniować jako „działania skierowane przeciw informacjom i systemom informacyjnym przeciwnika, wykorzystując i jednocześnie broniąc własne informacje i systemy informacyjne”³⁴. W ramy Info Ops zawarte jest mylenie przeciwnika, PSYOPS, walka elektroniczna i fizyczna destrukcja systemów informacyjnych. Działania te mają służyć uzyskaniu przewagi w zakresie „command and control warfare”, jak to określił prof. R. Szpyra „przewagi w dowodzeniu”³⁵. W takim ujęciu PSYOPS zawarte są w takich elementach InfoWar, jak zakłócanie informacyjne (dezinformacja), atak informacyjny oraz obrona informacyjna (obrona psychologiczna)³⁶.

³² O wykorzystaniu antropologii w działaniach mających charakter wojny psychologicznej pisze np. Robert Boroch. Vide: R. Boroch, *Agresja-wojna antropologiczna a nauki o kulturze – wielkie tematy kulturoznawstwa na marginesie krytycznej analizy dyskursu*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje”, Nr 22, 201, s. 81–94.

³³ Podobnie jak w wypadku PSYOPS i PsyWar, Info Ops oznaczają konkretne operacje w ramach Infowar. Chodziło również o unikanie w oficjalnych dokumentach pejoratywnego pojęcia „war”. Z. Modrzejewski, *Operacje informacyjne*, Warszawa 2015, s. 14.

³⁴ Ibidem, s. 11.

³⁵ R. Szpyra, *Militarne operacje...*, op. cit., s. 84. Doktrynatryna JP 3-13 Joint Doctne for Information operations: zawiera w tym mylenie, psyops, walka elektroniczna, fiz destrukcja.

³⁶ A. Żebrowski, *Walka informacyjna...*, op. cit., s. 128–137.

Rozwój technologii komunikacji w XX wieku spowodował ogromne zmiany w życiu ludzi na całym świecie. Mówi się wręcz o powstaniu nowego typu społeczeństwa, jakim jest społeczeństwo informacyjne³⁷. We współczesnym świecie informacja stała się jednym z ważniejszych zasobów strategicznych, czynnikiem wytwórczym, generującym dochód, zaś procesy decyzyjne uzależnione są od jej przesyłania i przechowywania. Bezpieczeństwo informacyjne staje się przez to jednym z ważniejszych elementów bezpieczeństwa państwa w ogóle. Z tego względu błędem byłoby traktowanie operacji informacyjnych jako domeny wyłącznie wojskowej. W szerszym ujęciu, walkę (wojnę) informacyjną definiuje się jako „całokształt działań ofensywnych i defensywnych koniecznych do uzyskania przewagi informacyjnej nad przeciwnikiem i osiągnięcia zamierzonych celów militarnych (politycznych)”. Jej narzędziami są dyplomacja, propaganda, kampanie psychologiczne, wpływanie na procesy polityczne i kulturowe, dezinformacja, manipulowanie mediami, infiltracja sieci komputerowych³⁸. Badacze wskazują na dwie zasadnicze sfery wojny informacyjnej, techniczną i duchową, do której włącza się walkę kulturową, wojnę religijną, konfrontację etniczną, konfrontację cywilizacji³⁹.

Jak widać, wiele elementów tej definicji pokrywa się z omawianymi już elementami wojny psychologicznej. Przy takim podejściu PsyWar staje się jednym z elementów w ramach szerszego zjawiska, jakim jest Infowar, przynajmniej w tym zakresie, w jakim odnosi się ona do oddziaływania na świadomość, do „perception management, „zarządzania postrzeganiem”, jak jest to określane w nomenklaturze natowskiej. W dalszym ciągu nie należy jednak tych pojęć ze sobą utożsamiać: samo np. przejście kontroli nad nieprzyjacielskimi serwerami w ramach Info Ops, póki nie zostanie to wykorzystane do działań o charakterze propagandowym, nie jest jeszcze elementem wojny psychologicznej. Fakt, że pod pojęciem Info Ops rozumie się na ogół jednak działania z wykorzystaniem technologii informacyjnych (np. środków masowego przekazu), przy traktowaniu wojny psychologicznej wyłącznie jako elementu wojny informacyjnej, może powodować, że umykać będą inne rodzaje działań psychologicznych, prowadzone np. w ramach dyplomacji publicznej. Z drugiej strony, skupienie się wyłącznie na aspekcie duchowym wojny informacyjnej może powodować niewłaściwe pojmowanie aspektu technicznego. Uzasadnia to traktowanie wojny psychologicznej i wojny informacyjnej jako odrębnych zjawisk, które jednak w wielu wypadkach na siebie zachodzą. Takie podejście

³⁷ T.R. Aleksandrowicz, K. Liedel, *Spoleczeństwo informacyjne-sieć-cyberprzestrzeń. Nowe zagrożenia*, [w:] K. Liedel, P. Piasecka, T. Aleksandrowicz (red.), *Sieciocentryczne bezpieczeństwo. Wojna, pokój i terroryzm w epoce informacji*, Warszawa 2014, s. 15.

³⁸ Ibidem, s. 30–32.

³⁹ A. Żebrowski, *Walka informacyjna...*, op. cit., s. 391.

widać np. w amerykańskiej koncepcji „komunikacji strategicznej”, „strategic communication”, definiowanej wg Departamentu Stanu USA jako „skoncentrowane procesy i wysiłki podejmowane w celu zrozumienia oraz zaangażowania kluczowych audytoriów dla stworzenia, wzmocnienia lub utrwalenia warunków korzystnych dla realizacji narodowych interesów i celów poprzez zastosowanie skoordynowanych informacji, tematów, planów, programów oraz działań zsynchronizowanych z przedsięwzięciami realizowanymi przez pozostałe elementy władz państwowych”. Wg Departamentu Obrony USA włącza się w to: Info Ops, dyplomację publiczną, International Broadcasting Services („międzynarodowe usługi nadawcze”, czyli wsparcie związanych z rządem Stanów Zjednoczonych mediów w rodzaju Radia Swoboda)) i Public Affairs (dosł. „sprawy publiczne”, jeden z rodzajów działalności amerykańskiej służby dyplomatycznej), w polityce NATO wyróżnione zostały również PsyOps. Oznacza to rozdzielne traktowanie Infoops i Psyops; skupienie się na technicznym aspekcie przy Infoops oraz umieszczenie aspektu psychologicznego w ramach związanych z nim, ale jednak oddzielnych Psyops⁴⁰.

W piśmiennictwie rosyjskim dominuje podejście traktujące wojnę („walkę”) psychologiczną jako element szerszej wojny informacyjnej. Łączy się je nawet w szerokie pojęcie „wojny informacyjno-psychologicznej”. Zgodnie z definicją zawartą w dokumencie „Концептуальные взгляды на деятельность Вооруженных Сил Российской Федерации в информационном пространстве” („Konceptyjne poglądy na działalność Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej w przestrzeni informacyjnej”), „wojna informacyjna”, „информационная война”⁴¹, to „rywalizacja między dwoma lub więcej państwami w przestrzeni informacyjnej w celu wywołania uszczerbku w systemach informacyjnych, procesach i zasobach infrastruktury krytycznej i innym strukturach, podważenia systemu politycznego, ekonomicznego i społecznego, masowej obróbki psychologicznej ludności dla destabilizacji społeczeństwa i państwa, a także zmuszenia państwa do przyjęcia decyzji zgodnych z interesem strony przeciwnej”⁴².

Dla Rosjan wojna informacyjna, w szczególności zaś jej element informacyjno-psychologiczny, w ramach którego mieści się wojna psychologiczna, staje się jednym z elementów gwarantujących stabilność systemu politycznego⁴³. Takie

⁴⁰ Z. Modrzejewski, *Operacje...*, op. cit., s. 123.

⁴¹ Jak widać, inaczej niż w wypadku PsyWar, przy InfoWar pozostawiono słowo „wojna”.

⁴² Концептуальные взгляды на деятельность Вооруженных Сил Российской Федерации в информационном пространстве з 2011 року, <http://ens.mil.ru/science/publications/more.htm?id=10845074@cmsArticle>

⁴³ A. Żebrowski, *Walka informacyjna...*, op. cit., s. 116.

podejście wynika z rosyjskiej tendencji do sekurytyzacji wielu obszarów działalności państwa, społeczeństwa i jednostek. W rosyjskim podejściu zintegrowane zostały różne sposoby walki nie służącej wyniszczeniu, w tym walka elektroniczna, psychologiczna i informacyjna, maskowanie strategiczne i operacyjne⁴⁴. W efekcie rosyjskie działania o charakterze psychologicznym traktowane są przez pryzmat wykorzystania „hard power”, inaczej niż zachodnie, np. amerykańskie, uznawane za element „soft power”. W USA, chociaż działania wchodzące w ramy wojny psychologicznej zajmują ważne miejsce w bezpieczeństwie narodowym, zostały niejako rozmyte przez wyodrębnienie nowych pojęć i zaangażowanie wielu różnych podmiotów. Tym sposobem, chociaż tego rodzaju aktywności, jak wspomniane „diplomacja publiczna”, czy „informacja międzynarodowa” pozostają w gruncie rzeczy w ścisłym związku z wojskowymi PSYOPS i działaniami służb specjalnych, rzadko kto z postronnych obserwatorów je ze sobą łączy.

Rosyjskie podejście powoduje, że w oficjalnych dokumentach na pierwsze miejsce wysuwają się kwestie bezpieczeństwa informacyjnego i walki informacyjnej, nawet wtedy, kiedy chodzi tylko i wyłącznie o ich aspekt psychologiczny. Z kolei wiele innych zagadnień, które w myśl tak rozumianej Infowar powinny wejść w jej ramy, zostało potraktowanych oddzielnie i ogólnie, np. punkty odnoszące się do dziedzictwa kulturowego, duchowości. Wszystko to powoduje rozmycie zagadnienia i utrudnia właściwe zrozumienie jego istoty.

Podsumowanie

Wojna psychologiczna jest zjawiskiem niezwykle szerokim, obejmującym szereg aspektów polityki państwa i z wieloma z nich się przeplatającym. Jej zasadniczymi podmiotami nadal są państwa, choć coraz wyraźniej zaznacza się także udział w niej podmiotów pozapaństwowych. W wielu państwach wykształcono różne podejścia do rywalizacji w tej sferze. W różny sposób podchodzi się także do definiowania samego zjawiska. Coraz częściej w oficjalnych doktrynach odchodzi się od budzącego negatywne skojarzenia, nasuwającego na myśl zimną wojnę, pojęcia „wojna psychologiczna”.

Wojna psychologiczna jest szczególnym rodzajem oddziaływania na systemy informacyjne społeczeństwa, co dobie rozwoju technologii informacyjnej staje się coraz bardziej widoczne. Stąd też pojawiają się koncepcje traktowania jej jako jednego z aspektów szerszego zjawiska, jakim jest wojna informacyjna. Wyraźna jest również tendencja do rozmywania budzącego pejoratywne skojarzenia pojęcia

⁴⁴ Ibidem, s. 100.

„wojna psychologiczna” i maskowania przedsięwzięć służących manipulacji społecznościami własnymi i obcymi różnymi eufemizmami. Można zauważyć również chęć rozdzielenia aktywności prowadzonej w tym zakresie przez wojsko i służby specjalne (wiążane z użyciem „twardej siły”, „hard power” państwa) oraz przez inne służby i organy państwa, np. dyplomację, instytucje kulturalne (wiążące się z kolei z tzw. „soft power”). Efektem tych procesów jest wprowadzenie do dyskursu takich pojęć, jak na przykład dyplomacja publiczna czy informacja międzynarodowa. W każdym wypadku cel jest jednak ten sam – opanować „serca i dusze” społeczeństw, zaprząć je do realizacji własnych interesów.

Bibliografia

1. Aleksandrowicz T., Liedel K., *Spoleczeństwo informacyjne-siec-cyberprzestrzeń. Nowe zagrożenia*, [w:] Liedel K., Piasecka P., Aleksandrowicz T. (red.), *Sieciocentryczne bezpieczeństwo. Wojna, pokój i terroryzm w epoce informacji*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2014.
2. Banaszekwicz-Zygmunt E., *PWN Leksykon. Media*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
3. Borocho R., *Agresja-wojna antropologiczna a nauki o kulturze – wielkie tematy kulturoznawstwa na marginesie krytycznej analizy dyskursu*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje”, Nr 22.
4. Cull N.J., *The Cold War and the United States Information Agency. American Propaganda and Public Diplomacy, 1945–1989*, Cambridge University Press, Nowy Jork 2008.
5. Darczewska J., *Diabeł tkwi w szczegółach: wojna informacyjna w świetle doktryny wojennej Rosji*, Wydawnictwo OSW, Warszawa 2015.
6. Darczewska J., *Rosyjskie siły zbrojne na froncie walki informacyjnej. Dokumenty strategiczne*, Wydawnictwo OSW, Warszawa 2016.
7. Dictionary of military terms, Greenhill Books, Londyn 1999.
8. Dobek-Ostrowska B., Faras J., Ociepka B., *Teoria i praktyka propagandy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1997.
9. *Encyclopedia of international media and communications*, Academic Press, Nowy Jork, 2003.
10. *Encyklopedia wojskowa*, Wydawnictwo Bellona, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, tomy 1–2.
11. Hansen A.C., *USIA. Public Diplomacy in the Computer Age*, Praeger Publishers, Nowy Jork 1984.
12. Harrel Y., *Rosyjska cyberstrategia*, Wydawnictwo DIG, Warszawa 2015.
13. Kosseski A., Kuśmierski S. (red.), *Teoria i praktyka propagandy*, Książka i Wiedza, Warszawa 1985.

14. Liedel K., Piasecka P., Aleksandrowicz T. (red.), *Sieciocentryczne bezpieczeństwo. Wojna, pokój i terroryzm w epoce informacji*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2014.
15. Madej M., *Cyberterroryści, cyberprzestępcy i hakerzy*, [w:] Symonides J. (red.), *Świat wobec współczesnych wyzwań i zagrożeń*, Wydawnictwo naukowe Scholar, Warszawa 2010.
16. *Mala Encyklopedia Wojskowa*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1971, tomy 1–3.
17. Modrzejewski Z., *Operacje informacyjne*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2015.
18. Nowacki G., *Organizacja i prowadzenie działań psychologicznych w wybranych państwach*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2004.
19. Nye J., *Przyszłość siły*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.
20. Olechowski A., *Operacje psychologiczne w strategicznej wojnie informacyjnej*, „Stosunki Międzynarodowe”, nr 42–43, 4.06.2006.
21. *Prawda, kłamstwo, cenzura i autocenzura*, „Problematyka militarna w wybranych zagranicznych środkach masowego przekazu”, nr 3/97, Sztab Generalny Wojska Polskiego, Zarząd Rozpoznania i WRE.
22. Rutkowski P., *Strategia cyberbezpieczeństwa Unii Europejskiej – pilne wyzwania, niespieszna debata*, [w:] K. Liedel, P. Piasecka, T. Aleksandrowicz (red.), *Sieciocentryczne bezpieczeństwo. Wojna, pokój i terroryzm w epoce informacji*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2014.
23. Rokiciński K., Pac B., *Operacje informacyjne w działaniach militarnych*, Wydawnictwo J.P., Gdynia 2010.
24. Symonides J. (red.), *Świat wobec współczesnych wyzwań i zagrożeń*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2010.
25. Szypra R., *Militarne operacje informacyjne*, Wydawnictwo AON, Warszawa 2003.
26. Thomson O., *Historia Propagandy*, Wydawnictwo Książka i Wiedza, Warszawa 2001.
27. Volkoff V., *Dezinformacja – oręż wojny*, Wydawnictwo Helikon, Warszawa 1991.
28. Wolkogonow D., *Wojna psychologiczna*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1986.
29. Żebrowski A., *Walka informacyjna w asymetrycznym środowisku bezpieczeństwa międzynarodowego*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2016.
30. Военный энциклопедический словарь, Военное издательство, Moskwa 1986.
31. Хочешь мира, победи мятежевойну! Творческое наследие Е.Э. Месснера, Русский путь/Военный университет, Moskwa 2005.

Akty prawne

1. Доктрина информационной безопасности Российской Федерации з 2000 року.
2. Доктрина информационной безопасности Российской Федерации з 2016 року.
3. Доктрина działań psychologicznych NATO AJP – 3.7 з 2005 року
4. Концептуальные взгляды на деятельность Вооруженных Сил Российской Федерации в информационном пространстве з 2011 року.

5. Regulamin Wojny Psychologicznej Sił Lądowych Stanów Zjednoczonych Psychological Operations FM-33-1 z 1979 roku.
6. The Department of Defense Cyber Strategy z 2015 roku.
7. War Report of the OSS z 1947 roku.

Strony internetowe

1. 21st Century Statecraft, w: <http://www.state.gov/statecraft/overview/index.htm>
2. Mickiewicz P., *Bezpieczeństwo wewnętrzne Federacji Rosyjskiej w rozwiązaniach legislacyjnych i organizacyjnych*, http://www.rocznikbezpieczenstwa.dsw.edu.pl/fileadmin/user_upload/wydawnictwo/RBM/RBM_artykuly/2011_8.pdf
3. ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ БОРЬБА, <http://encyclopedia.mil.ru/encyclopedia/dictionary/details.htm?id=9563@morfDictionary>

DEFINITION OF THE CONCEPT OF "PSYCHOLOGICAL WARFARE"

Keywords: *psychological warfare, psychological operations, Infowar, public diplomacy, propaganda*

SUMMARY

This article will present terminology about psychological warfare, questions about its definition and major methods of conducting, as important element of states policies. In the article will be discussed historical and contemporary definitions of psychological warfare and related matters, like for example information warfare, propaganda, public diplomacy, international information. Psychological warfare is permanent element of contemporary international relations. Explanation of its definitions could help to analyse this phenomenon and to conduct further research on this area. A comparison of Western definitions and Russian point of view on this question could help to better understand differences in perception and conducting of psychological warfare between Russia and NATO countries, first of them USA.